17 September 1955.

Tekst Mr.H.van Riel.

Mijnheer de President,

Dames en Heren in deze zaal,

luisteraars in het land,

Het is mij een voorrecht op de plaats, die zovele beroemde kunstenaars hebben ingenomen, tot U, Nederlanders die van heinde en ver gekomen zijt, te mogen spreken. In dit merkwaardige gebouw, waaraan voor talrijke Hagenaars, en zovele anderen, de herinnering aan uitzonderlijke artistieke prestaties is verbonden.

Artistieke prestaties hebt U van mij niet te verwachten. Iets uitzonderlijks werd nochtans wel verricht. Ik doel daarbij dan niet in de eerste plaats op de heroieke toeren van ons Algemeen Secretariaat, ook niet op het indrukwekkend initiatief van ons aller vriend Dettmeijer, maar op het feit, dat het gelukt is de kern van liberaal Nederland in Scheveningen te mobiliseren. Die mobilisatie was nodig. Niet uit een oogpunt van partijbelang, al zult Gij begrijpen dat ik de laatste ben om dat te verachten, en al gaat dit partijbelang naar ons gevoelen met het Nederlandse belang samen. Deze massale bijeenkomst was geboden ter wille van Nederland. Het gaat mij er vanmiddag om dat toe te lichten binnen het tijdsbestek, dat de heer Dettmeijer mij in zijn wijs beraad heeft toegemeten.

Misschien vinden vele toehoorders mijn stelling te gewaagd. Zij zullen denken: Overschat de V.V.D. hier zichzelve niet? Daarom heb ik lang nagedacht, hoe ik zo kort en duidelijk mogelijk zou kunnen zeggen, waarom het gaat, en ik voer U daartoe een paar jaren terug in de geschiedenis, naar Engeland. Daar heeft een bekend socialistisch politicus, de heer Bevan, een man die tot de oppositionele groep in zijn partij behoort, maar toch zeer velen achter zich heeft, de bourgeoisie vergeleken met schadelijk gedierte. Een afschuwelijke vergelijking, een beeld dat naar ik verwacht niemand in Nederland zal gebruiken, maar ook een uiting van tot haat verworden wanhoopsgevoel, dat bewijst, hoe diep de kloof tussen de arbeidersklasse en het overige deel van de bevolking onder omstandigheden inkerft. Die haat kan nimmer worden overwonnen door de bordjes om te keren, zoals dat na de oorlog is geprobeerd in verschillende landen, waar die delen van de bevolking, die niet rechtstreeks tot de lager betaalde groepen der industrie-arbeiders behoorden, op hun beurt werden

ontrecht.

Ook dat leert ons de geschiedenis.

En in dat verband gaan wij tezamen iets verder terug. Naar het Duitse rijk van de jaren omstreeks 1930, toen één van de hoogst ontwikkelde gebieden ter wereld, op velerlei terrein staande aan de top van de wetenschap. Een aantal fundamentele ontdekkingen op het gebied der atoomphysica was juist in Duitsland in die jaren gedaan. Maar in dat zelfde land en in diezelfde tijd heerste ontstellende werkloosheid en een deel van da arbeidersklasse kwam onder sterk communistische invloed. Daartegenover schaarde zich een groot deel der boeren en der door de inflatie verarmde en ontrechte burgerij achter Adolf Hitler. Actie kweekte ook hier reactie. De gevolgen heeft de gehele wereld mede moeten dragen, en Nederland werd aan de rand van de ondergang gebracht.

Haatgevoelens leiden tot systematische rechtsverkrachting, wanneer degenen die met zulke gevoelens zijn bezield de gelegenheid krijgen aan de macht te komen. Dat mag in ons land nooit gebeuren en daartoe willen wij U de weg wijzen.

Ook in Nederland hebben wij op het punt ener kwellende ontrechting een aantal jaren na de oorlog langs de rand van de afgrond gewandeld, maar daarover zal ik het vanmiddag niet hebben, aangezien ik geen andere partijen wil beschuldigen en geen andere partijen wil aanvallen, maar alleen en uitsluitend onze eigen visie wens te geven op de weg, die Nederland zal hebben te gaan.

Wij ontveinzen ons daarbij niet, dat in het Nederlands politiek bestel altijd in een orkest moet worden samengespeeld. Wie werkelijk iets van muziek begrijpt, en een vergelijking aan de muziek ontleend is in het Kurhaus stellig niet misplaatst, weet dat de eer veelal komt aan de blazers van solopartijen, maar dat het orkest de kwaliteit uiteindelijk bepaalt. Elke regering in Nederland zal rekening moeten houden met wat onder de meerderheid des volks leeft. Bij het ontwikkelen van de toekomstige politiek mag echter het liberale geluid niet ontbreken, en kan het door ons vertegenwoordigde, in aantal stijgende volksdeel niet worden gemist. Dat aandeel is immers blijkens de uitslag van de laatste verkiezingen inmiddels tot zodanige hoogte gestegen, dat onze partij, waarin voor het eerst allen die liberaal voelen kunnen samengaan, werkelijk gezegd kan worden in zich een doorsnede van het Nederlandse volk te bevatten, een ware volkspartij te zijn. Wel is de ene groep helaas nog sterker vertegenwoordigd dan de andere.

Zonder een brede basis uit welhaast alle delen des volks zal men nauwelijks tot medespreken worden toegelaten, en zolang wij die brede basis niet wisten te verkrijgen, schoot het liberalisme of te kort in fantasie, in kijk op wat de toekomstige wereld eiste, óf in overtuigingskracht en organisatorisch beleid. Mijns inziens, M. de V., hangt het één met het ander ten nauwste samen. Eerst op het ogenblik, dat men tot innerlijke klaarheid is gekomen over de vraag, welke richting men uit wil, wat de achtergronden van het eigen politieke denken zijn, welke toekomstperspectieven men meent te mogen openen, zal de gegeven organisatievorm en alles wat daarbij behoort, in nimmer geheel te verklaren samenhang ontstaan. Daarvoor is ook veel en hard werken nodig, - zoals U weet is genie 10% inspiratie en *90%* transpiratie -, maar het zaaien geschiedt dan niet in rotsige bodem. Gij aanwezigen moet tot in het diepst van Uw ziel overtuigd zijn van de waarden en de uiteindelijke verwezenlijk- baarheid van wat Gij als liberalen zegt, om anderen, die veelal van kindsbeen af hun eigen politieke overtuiging als een bijna instinctmatig beleven met zich mede dragen, tot ons te kunnen trekken. Dit zijn geen theoriën, maar dit is eigen ervaring. Steeds is onze partij na de oorlog gegroeid, en steeds zijn wij onder de inspirerende leiding van Prof. Oud dichter gekomen bij het doel, een massapartij te worden. Deze 17e September is als het ware een sluitstuk op de voorbereidingsperiode. Dat weten wij zeker. Als de dingen gaan zoals ik ze zie, staan wij aan het begin van een nieuw tijdvak in de politieke geschiedenis van Nederland, waarin het liberalisme wederom in feite zal meetellen.

Wil dat bereikt kunnen worden dan zullen wij moeten komen tot een programmavorming van een centraal gezichtspunt uit, een gezichtspunt dat in beginsel aanvaardbaar is voor iedereen, die voor onze rechtvaardigheidsleer voelt, ongeacht de ogenblikkelijke mate zijner welstand, zijn afkomst of zijn sociale positie. Dat is een groot woord, maar wij kunnen het waar maken. Geen andere partij dan de liberale is de strijd voor de rechten der arbeidersklasse begonnen, en zonder de liberale partij zal een werkelijk rechtvaardige samenleving niet worden bereikt. Daartegenover zal iedereen, die waar ook de pretentie heeft liberaal te zijn, zich hebben los te maken van alles wat naar negatieve behoudzucht zweemt. Vergeten wij het nooit: Conservatief kan men zijn op grond van een bepaalde, godsdienstige levenshouding, die staatkundige objecten aan doeleinden, die in een andere wereld liggen, ondergeschikt maakt. Conservatief kan men nooit zijn als liberaal, die meent dat de zaken der politiek tot de zaken van deze wereld behoren en dat juist in deze wereld het heil der mensen in hun samenleven moet worden bevorderd. Wie zoals wij het zo

eminent belangrijk vindt, dat ieders persoonlijkheid wordt ontzien in haar diepste menselijkheidswaarde, - dat is het centrale uitgangspunt -, en dat als gevolg daarvan aan iedereen de grootst mogelijke onafhankelijkheid dient te worden gegeven, kan nimmer op grond van eigenbelang politiek voeren. Geheel iets anders is, dat hij evenzeer nimmer behoeft te dulden, dat anderen hem in zijn rechten aantasten. Daartegen ging onze strijd in de afgelopen jaren.

Wij wensen mede te strijden voor een maatschappijvorm, waarin elk zijn deel krijgt. Als goede liberaal denk ik daarbij stellig niet aan het materiële alleen, hoe belangrijk ik dit anderzijds als realist vind.

Even gewichtig als de vraag, of het inkomen van de individuele mens voldoende is om in het onderhoud van zich en degenen, voor wie hij de verantwoordelijkheid op zich nam, te voorzien, even belangrijk is de vraag, of hij zich gelukkig voelt, opgenomen in een gemeenschap die hem erkent en waardeert.

Haatgevoelens als die van de heer Bevan spruiten dikwijls niet hoofdzakelijk uit feitelijke armoede en ontbering voort, maar uit miskend zijn, de sensatie geen deel te hebben aan wat waarde en werkelijk aanzien geeft.

Om die beide polen draait alles. Een zodanige inkomensverdeling dat elk mens voldoende krijgt, een zodanige maatschappijvorm, dat iedereen die een minimum aan behoorlijk goede wil heeft, daarin een waardige plaats vindt. Daartoe mag en moet men zich geven, met zijn gehele persoon.

Wanneer men dit met mij eens is, zal men moeten toegeven, dat wij iedere methode, die wetenschap en ervaring biedt om tot zulk een doel te komen, ook wanneer zij ons in onze denkgewoonten vreemd, zelfs vijandig schijnt, opnieuw hebben te toetsen aan het liberale beginsel; dat betekent, zullen hebben na te gaan of die oplossingen in laatste instantie de menselijke waardigheid, de essentiële belangen van het leven in gemeenschap onder heerschappij der rechtvaardigheidsgedachte schaden of baten.

Wanneer ik dat doe, M. de V., moet ik wel tot de conclusie komen, dat alles wat leidt tot verdere collectivisering van onze maatschappij, die te worden afgewezen. Collectivisering is gesystematiseerd onrecht. Hier wordt roofbouw gepleegd op wat anderen met hun vermogen of door hun kunde en initiatief hebben tot stand gebracht. Ik ben ervan overtuigd dat ieder onzer dat met mij eens is, maar daartegenover staat, en dat zal nog niet ieder met

mij eens zijn, dat elk middel binnen de grenzen der vrijheid en het respect voor andermans rechten dat welstand en invloed van de grote massa des volks verhoogt, niet mag worden aanvaard maar moet worden aanvaard.

Nog is de basis van de maatschappelijke pyramide in Nederland te smal dan dat werkelijk gemeenschapsgevoel tussen alle klassen der bevolking kan bestasin. Het is bijvoorbeeld lichtzinnig te veronderstellen, dat wie binnen de grenzen ener onderneming, - ik noem een willekeurig voorbeeld -, niets over het algemeen zakelijk beleid te zeggen heeft, zich wezenlijk met die onderneming verbonden voelt wanneer hij in zich de capaciteiten weet om leiding te geven. De weg zal daarom moeten worden geopend voor iedereen, bepaald ook voor de arbeider, om wanneer de gaven hem daartoe gegeven zijn op de een of andere manier zijn stem te laten horen. Niet om méér loon voor zijn groep te verlangen, dat is het goed recht van zijn vakvereniging, maar om binnen het bedrijf over het belang van dat bedrijf mede te spreken. Het vinden van een oplossing voor dat vraagstuk der medezeggenschap in zodanige vorm dat enerzijds onverlet wordt gelaten de mogelijkheid van de directie om die beslissingen te nemen, die voor voortbestaan en groei der onderneming nodig zijn, en anderzijds de medewerker op te voeden tot het mededragen van die beslissingen, is een toetssteen voor het succes van Nederland als gemeenschap. Hier ligt een schitterende kans voor het jonge liberale intellect om scheppende fantasie te ontplooien.
Deze behoefte aan integratie van elke landgenoot in het geheel geldt op ieder terrein des levens. Spreiding van kunst en cultuur, jeugdwerk en alles wat daarmede samenhangt, is niet alleen een eis van noodzaak maar van werkelijk sociale rechtvaardigheid.

M. de V., wij hadden het over onafhankelijkheid. Enkele mensen zijn onafhankelijk uit de geest alleen, maar dat is niet aan velen gegeven. Verreweg de meesten onzer hebben een ruggesteun nodig om zich onafhankelijk te voelen. Dat is de harde practijk, waar mooie woorden van diverse wereldverbeteraars niets aan kunnen veranderen. Geen beter middel daarvoor dan de spreiding van het nieuw te vormen bezit over alle groepen des volks. De laatste jaren is hierover veel gepraat en geschreven. Er is zelfs een speciale minister die zich met dit onderwerp bezig houdt. Herken doen wij van het resultaat van de bemoeiingen van deze excellentie weinig of niets, al geeft hij ongetwijfeld al zijn krachten aan de zaak, maar het ontbreken van resultaten is treurig. Kennelijk zijn de weerstanden tegen de vorming van gespreid bezit binnen de tegenwoordige regeringscoalitie te groot. Systematiek ontbreekt

ook op dit puntin het beleid van de regeringen, die wij na de oorlog moesten meemaken.

En toch zijn er zoveel kansen, wanneer men wat men met de lippen belijdt, ook ernstig meent, en die kansen wil grijpen. Wederom spreke het voorbeeld, want wij willen concreet zijn.

Nederland staat voor het probleem ener vrije loonvorming. Hoe ziet men de samenhang tussen dit vraagstuk en de bezitsspreiding? Vrijere loonvorming is uit rechtvaardigheidsoogpunt nodig om de bekwame vakman de kans te geven naar voren te komen, maar deze landgenoot worde, wanneer hij sparen wil, daarnevens op alle manieren de gelegenheid gegeven zijn positie in de maatschappij door bezitsvorming te bevestigen. Dat geeft hem de kans het leven voor zijn kinderen iets makkelijker te maken dan het voor hemzelf was en ik denk, dat er weinig Nederlandse ouders zijn, die die gedachte niet lokt.

Ik donk verder aan het vraagstuk van de woningbouw, het beklemmende probleem waarvoor men ons geen oplossing bracht. Ligt hier geen schitterend aangrijpingspunt voor een ingrijpend vernieuwd sociaal beleid, èn via de loonvorming, èn via het sparen voor het verkrijgen van een eigen huis, een buitengewoon waardevolle vorm van bezit. Weinig dingen stimuleren het verantwoordelijkheidsgevoel zó fors als de zorg voor eigen huis en haard. Zelf zou ik willen bepleiten dat de door sparen, overeenkomstig de maatstaf van ieders inkomen en gezinsomstandigheden, geopenbaarde wil om een eigen huis te krijgen een voorkeursbehandeling bij de toewijzing rechtvaardigt. Woningwetbouw zal altijd noodzakelijk zijn voor de maatschappelijk zwakkeren, maar het accent zou sterker in de richting van premiebouw kunnen worden gelegd, wel te verstaan, een premiebouw aangepast aan de beperkte financiële mogelijkheden der volksklasse en der grote gezinnen.

Ook hier weer is het: velen spreken over bezitsspreiding, maar weinige schijnen de juiste weg werkelijk te zoeken. Van waar dit getalm in brandende problemen. Ik kan er naar gissen, maar niet hier, waar hatelijkheden onpassend zouden zijn.

Ik denk tenslotte aan de belastingen, is ons ook in de laatste jaren ooit met feiten getoond, dat het fiscale beleid als heel voornaam element met de bezitsvorming heeft te rekenen?

Even zovele vragen, even zovele negatieve antwoorden. Ik betreur het, M.de V., dit te moeten vaststellen. Wil men niet, of kan men niet? Vreest men de weg te openen voor de nieuwe gedachten, die men zegt te onderschrijven? Zou het misschien geoorloofd zijn te veronderstellen, dat de ene coalitiegenoot iets anders onder bezitsvorming verstaat dan zijn

partners? Leiden zulke misverstanden tot een stoutmoedig sociaal beleid? Ik vrees van niet. Men laat zich maar makkelijk meedrijven op de stroom en vergeet dat de tijd nimmer stil staat.

De oorlogsschade is veelal hersteld. Het Hollandse wonder, is volbracht. Laat ons niet te trots zijn: dank zij de Marshall-hulp. Pas thans krijgt het Nederlandse volk de gelegenheid om te tonen dat het werkelijk uit eigen vindingrijkheid en daadkracht een wonder kan volbrengen. Het wonder van het recht voor allen, zonder onrecht te doen. Dat is immers de Christelijke eis waarmede wij liberalen ons volledig identificeren. Het scheppen van een maatschappij, die allen die ongeluk treft met zich draagt, een maatschappij waarin arbeider en chef aan één tafel zitten en waarin het arbeidsloon een hoge koopkracht heeft. Ik gebruik dat woord opzettelijk. Het loonsverhogingen en stijgende prijzen is niemand gediend. Alleen loonsverhogingen, die op prestatie berusten, doen ons deugd. Loonsverhogingen die daarom in de eerste plaats ten goede komen aan dat deel van het Nederlandse volk, dat byzondere prestaties levert. Mijn gedachten gaan daarbij uit naar de vaklieden, de opzichters, de onderwijzers, de kantoorbedienden, die eigenlijk maar weinig hebben geprofiteerd van de welvaartsstijging, omdat regeringen die zij zelf hielpen verkiezen, gaarne de weg van de minste weerstand insloegen, de gladde baan van het gelijk maken in plaats van de rechtvaardige weg van gelijk loon voor gelijke arbeid, maar hoger loon voor beter of meer werk.

Ik denk vervolgens aan een wel slecht geplaatste groep, die der ambtenaren. Wanneer men rekent met verhoogde belastingen en gestegen prijzen, is hun positie slechter dan vóór. de oorlog. Waarom? De volledig georganiseerde maatschappij, waarin wij thans leven, vraagt steeds meer van hun werklust en van hun kunnen. Zou een rechtvaardig regeringsbeleid niet medebrengen, dat juist deze groep naar verdiensten relatief hoger werd gehonoreerd, gelegenheid krijgt om iets van het leven te genieten, zich te ontwikkelen, in plaats van zoals helaas tegenwoordig het geval is, het stempel van het onderbetaald worden vaak in hun persoon mede te moeten dragen. Als regel schaadt dit <u>hun</u> arbeidsprestatie niet omdat <u>zij</u> daarvoor te fatsoenlijk zijn.

Het is verwerpelijk, M.de V., te speculeren op het fatsoen der mensen wanneer men hen minder rechtvaardig dan anderen wenst te gaan behandelen.

langzamerhand kom ik aan het einde van mijn betoog. Nog even grijp ik weer terug naar het

aardse slijk, ik kan dat helaas niet laten, en ik haak daarbij aan bij de woorden die de Voorzitter van de Jaarbeurs, onze partijgenoot Mr. Fockema Andreae in Utrecht gesproken heeft.

Wij denken op het ogenblik te leven in een wereld waarin alles kan. Morgen kan dat anders zijn. Ook in 1929 is de daling op de effectenbeurs in New York, als het bewijs dat de catastrophe inzette, uiterst plotseling gekomen. Ontstaat een dergelijke situatie, - ik hoop dat de economische wetenschap zover is gevorderd, dat door doeltreffende maatregelen de ergste gevolgen kunnen worden afgewend, ook in een klein land als Nederland -, dan zal het geboden zijn dat Nederland zo ver mogelijk op de weg der rechtvaardigheid is gevorderd. Wij mogen in de storm wel buigen, niet breken! Uitsluitend in dat geval kan worden verwacht< dat wij de schok zullen doorstaan, mits wij in dat tijdsgewricht bereid zullen zijn te offeren, zoals wij dat bij de watersnoodramp in Februari 1953 deden, ten behoeve van degenen die ons offer nodig zullen hebben. Wellicht zal ons offer het enige middel zijn om onze crisis èn psychologisch èn economisch te overwinnen.

Gevaarlijk zou het wezen onder enkele groepen des volks haarden van ontevredenheid, verklaarbaar gevoel van achtergesteld te worden, te laten bestaan. Eén van die bronnen van ontevredenheid zie ik in de onvoldoende erkenning van de positie der middengroepen, waartoe ik zeer bewust dus èn de geschoolde bovenlaag der arbeidersklasse, èn het administratieve personeel, èn de handeldrijvende middenstand, èn de boeren reken, Zij allen hebben hun rechten. Recht op erkenning hunner byzondere verdiensten. Recht op medespreken, recht op mede beslissen, recht op de vruchten hunner arbeid. Het is aan de ondernemers in hun verhouding tot hun medewerkers om te tonen, dat zij dit inzien, het is aan de Regering om voor de zelfstandigen de weg te openen. Ik zeide, M.de V., dat ik het over iets stoffelijks wilde hebben, maar eigenlijk had ik het over iets wat in de sfeer van het immateriële ligt. Het meer of het minder is niet het allerbelangrijkste. Het allerbelangrijkste is daarentegen het gevoel, dat recht gedaan wordt.

Misschien is alles wat ik zeg nog geen gemeengoed onder U. Wellicht vinden enkelen Uwer mijn gedachten te vrijpostig. Hun zou ik willen vragen: Overweegt eens rustig of Gij van Uw kant nimmer klassebelangen hebt gediend, en of, zo Gij dat wel deedt, Gij van anderen niet hetzelfde moest verwachten. Op die manier komen wij er niet. Ik herinner U aan het woord van Mathheüs 7, vers 12: "Alles nu wat Gij wilt, dat U de mensen doen, doet Gij hun ook

aldus: Want dit is de wet en de profeten". Wellicht hebben wij liberalen als gemeenschap in het verleden de dingen niet altijd even juist gevoeld of gesteld. Ook dat kan tot wanbegrip bij anderen hebben bijgedragen. M.de V., laat ons vol zelfcritiek zijn, maar laten wij ons tegelijkertijd het oude vaderlandse spreekwoord herinneren: "Lelijk in de luier, mooi in de sluier".

Ik geloof dat wij langzamerhand in die levensperiode zijn gekomen. Steeds meerderen zullen ons gaan zien als de dragers ener nieuwe gedachte, de gedachte dat sociale vooruitgang en sociale rechtvaardigheid voor allen, ik beklemtoon voor allen, armen en rijken, mogelijk is zonder onze vrijheid aan te tasten.

Ik geloof ook dat het mogelijk zal zijn een nieuwe maatschappelijke orde te realiseren onder handhaving van de uiterst waardevolle, in het Christendom verankerde, gedachte van de persoonlijke eigendom, die èn recht èn verantwoordelijkheid geeft. Ons land mag nooit door de afgunst worden geleid, maar behoort naar ethische normen te worden geregeerd. Het wordt tijd hiermede ernst te maken.

Ik weet dat het byzonder moeilijk zal zijn de geëigende vormen te vinden. Haar het opheffen van de tegenstelling tussen democratische en sociale rechten voor allen en vrijheid voor allen hebben de grootste geesten van Europa en Amerika sinds de Franse Revolutie gestreefd. Het is geen schande dat ook wij, liberalen, met dit probleem worstelden. Het is ook geen schande, dat anderen in Nederland daarmede worstelden. Schadelijk zou het pas worden, wanneer men ons, liberalen, het recht onthield tot positief medewerken met het resultaat van ons denken aan een oplossing bij te dragen.

Sommigen menen het zwaartepunt hunner actie te moeten leggen in het voeren van een systematische Hetze tegen alles wat liberaal heet en wat hun brein als liberaal denken wenst te zien. Dit vinden zij eenvoudiger dan het verwezenlijken van de beloften van rechtvaardigheid aan ons gehele volk gedaan, belangrijker blijkbaar dan het stellen van daden op velerlei gebied. Wij glimlachen om dezulken en wij verheugen ons over hun domheid. Ook hier zullen de negativisten immers bedrogen uitkomen.

M.de V., mijn tijd is kort. Eén ding nog. Het leven van de enkeling is beperkt in duur. Zijn waarde als mens behoort voor anderen groot te zijn, voor hem zelf niet. Enige maanden geleden zag ik op een oorlogskerkhof in Noord-Frankrijk, waar 10.000 Duitse en 12.000 Franse soldaten begraven lagen, die in 1917 waren gesneuveld, dat is dus nog geen veertig jaar

geleden, dat slechts twee graven met bloemen waren getooid. Deze waarneming heeft mij veel geleerd. Maar even onbelangrijk als wij zijn in het schijnsel der eeuwigheid en in de stroom van de tijd, even belangrijk zijn sommige gedachten.

En als één van de meest waardevolle bijdragen tot de vorming van een gemeenschapsleven op hoog peil zie ik dat woord uit het Evangelie dat ik zoeven citeerde. Dat woord brengt verantwoordelijkheid mede, verantwoordelijkheid om in vrijheid aldus te handelen als van ons wordt geëist. Het is die vrijheid waarvoor ik heden Uw aandacht heb willen vragen.

M.de V., onvolmaakt is alles wat men zegt. Nooit slaagt men er in onder woorden te brengen wat men wezenlijk bedoelt. Ik troost mij met één gedachte. Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis. Het ging vanmiddag om zaken van de hoogste betekenis. Dat op zijn minst hoop ik U te hebben medegegeven.